

4. Maga Apaffi Mihály temettette el titokban a közeli Szásznádasra, talán a Vass család valamelyik tagjának közreműködésével.

5. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a V. Windisch Éva által említett császári katona elbeszélését sem, miszerint látta volna a fejedelmet egészen egyedül, karddal kezében, mialatt emberei futottak. Még az is megtörténhetett, hogy saját lábán jutott el a közeli Szásznádasra, ahol valamelyik nemesi családnál rejtőzött, míg bele nem halt sebeibe.

A felsorakoztatott tényekkel és feltételezésekkel igyekeztem felkelteni történelemszereink érdeklődését, felhívni figyelmüket arra, hogy nem tekinthető megnyugtatóan lezártnak több mint háromszáz év múltával sem Kemény János holtteste hollétének kérdése. Érdemes lenne nálamnál hozzáértőbbnek is foglalkozni vele. *Tisztázni kellene a nádas szájhagyomány(?) valódiságát, lehetőséget teremteni a kriptá felnyitására.* Mindezt addig, amíg vagyunk olyanok – rajtam kívül talán már két, hetvenen túli nővérem –, akik tudunk a sírbolt létezéséről, tudjuk pontosan hol kell keresni a bejáratát, amelyet ma már föld takar el az arra járó szeme elől. Magam is közeledek hetvenedik évemhez, s rajtam, rajtunk kívül másvalaki aligha tudná útbaigazítani az itt felvetett kérdés felől érdeklődőt.

Eltűnhetne egy fehér folt múltunk térképéről.

Dr. Jakab Sámuel

Máriavölgy és kegyszobra

A Kis-Kárpátok nyugati tövében, Pozsonytól 13 km-re egy festői völgyben találjuk a középkori, majd újkori Magyarország egyik leghíresebb búcsújáró helyét, a pálosok máriavölgyi kolostorát. 1377-ben Nagy Lajos király alapította azzal, hogy a „Thal” nevű földet Remete Szent Pál követőinek adományozta, hogy ott letelepedhessen. Az itt keletkezett monostor mindvégig a Thal nevet viselte a Mária szó zarándokhelyé válása miatt a XVII. században került elébe és említi *Mária-Thall*, vagy *Máriathal* alakban is, de a latin nyelvű szövegekben mindenhol két „l”-es változatban olvasható. A magyar *Máriavölgy* név csak jóval a rend feloszlatása után a XIX. század óta használatos. (Éhelyütt vitába kell szállnunk *Török-Legeza-Szacsavay*: Pálosok – Mikes Kiadó, Bp., 1996. – című kötetének 58–59. képmellékle-

A kegyszemplom

téhez írt magyarázatával, amely azon az állásponton van, hogy *Máriavölgy* elnevezése a XVII. században keletkezett.) Talán ez is oka, de nem magyarázata annak, hogy *Máriavölgy* nevét hiába keressük a Kiss Lajos által szerkesztett *Földrajzi nevek etimológiai szótárában* (Budapest, 1988.), a lexikon szerkesztői nem tartották fontosnak, hogy szójegyzékükbe felvegyék. Érdeemes azonban megjegyezni azt is, hogy a közelében kialakult falu már a XVII–XVIII. században a szláv *Marianka* nevet viselte, ahogy szlovákul ma is hívják.

A kolostor kiváltságait 1384-ben Mária királyné, majd Zsigmond király is megerősítette. Mária-tiszteelő Nagy Lajos királyunk donációs levelében ez olvasható: „Mi, Lajos’ a tisztelet és remény érzetében, melyet ápolunk a Boldogságos és dicsőséges Szent Szűz, valamint a szentpáli remetetestvérek társulata iránt, azon igyekezetben, hogy e remetetestvérek létszámát és kolostoraikat országunkban gyarapítsuk, e szerzetes testvérek örök tulajdonául adományozzuk Szűz Mária templomát Thál földjén. Eddig Porusthia (Borostyánkő, Pajstun) vár tartozéka volt, de most kivesszük a várispánság joghatósága alól.” (*Fejér: Codes diplomaticus* IX. 5. 162–163. old.)

Máriavölgy a XVI. századig nem tartozott a rend rangosabb monostorai közé. Nem volt vikáriusi székhely, hanem Nosztra alá tartozott. Jelentősége azonban a török hódoltság idején, illetve a reformáció országos elterjesztése következtében növekedett, hiszen a monostoraikat feladni és elhagyni kényszerülő pálos szerzetesek ide menekültek, és ha tudták, magukkal hozták értékesebb ingóságait és főleg kolostorok okleveleit és könyveit. Különösen sok oklevelet mentettek ide Budaszentlőrincről, így lett Máriavölgy, azaz akkori nevén Thal az ország legfontosabb pálos monostora, a generális perjel, később a magyar tartományi perjel székhelye is. *Benger Miklós* pálos szerzetes, horvátországi tartományfőnök (akinek életéről rendkívül keveset tudunk, még születési és elhalálzási éve sem ismert) *Pozsonyban 1773-ban megjelent Annalium Eremitarum ordinis fr. e. S. Pauli I. e. vol. secundum* című rendtörténeti munkájában leírja, hogy a máriavölgyi monostor valamikor a szintén Nagy Lajos király által 1352-ben alapított márianosztrai vikáriátus alá tartozott. A rendtörténész tudósításaiból megtudjuk továbbá, hogy 1626-ban német zsoldosok kirabolták, 1683-ban eretnekek pusztították, a templomot meggyalázták, az oltárokat szétrombolták. 1712-ben Keresztély Ágost bíboros hercepprimás helyreállította, majd különböző épületekkel bővítette, és 1721-től rendfőnöki székhely. Alamizsnás Szent János ereklyéit 1526-ban ide mentette Budáról a török elől Bánffy Lukács provinciális perjel; ezeket 1530-ban a pozsonyi káptalan vette át, ma is a Szent Márton Székesegyházban található. Az egyik mellékoltár őrzi Szent Teodóra szűz és vértanú testének ereklyéit. Végül beszámol arról is, hogy itt nyugszik Francisci András szerémi püspök és Kéry János váci püspök, volt generális perjel.

A gótikus eredetű egyhajós kegytemplom a XVII. században, a Habsburg-ellenes szabadságharcban kétszer is megsérült. Barokk stílusban építették újjá, megőrizve azonban a gótikus részleteket. A templom homlokzata előtti pálos szerzeteseket ábrázoló két szobor Georg Raffael Donner (1693–1741) osztrák szobrászművész a klasszicizáló késő barokk kiemelkedő mesterének alkotása. A templombelsőben a szentélyt gótikus csúcsíves, a hajót barokk cseh süvegboltozat fedi. A kegyiszobor a hármastagozódású szárnyas oltáron található.

Máriavölgy népszerűségét és jelentőségét fokozta Szűz Mária hársfából faragott régi szobra, amelyet a népi hagyomány szerint Szent István korában, 1030 körül alkotott egy remete. Érdekességként meg kell jegyeznünk, hogy *Benger Miklós* már hivatkozott munkájában is ugyanez olvasható: „Icon Thaumaturga B.M.V. anno 1030 per quendam eremitam sculpta statua”. (A főoltár ékességét a csodatevő Mária-szobrot 1030-ban faragta egy ismeretlen remete.) Meg kell állapítanunk azonban, hogy semmiféle hiteles középkori dokumentum a szobrot nem említi. Különleges tisztelete azonban – mint Szűz Mária közbenjárását közvetítő csodás szoboré – a XVII. században alakult ki. Uralkodók, főpapok, nemesek és az egyszerű nép fiai tömegesen keresték fel a csodás Mária szobrot és Szűz Mária iránti tiszteletből számtalan kincset, vagy pénzadományt adtak át a pálos szerzeteseknek. Nagy Lajos királyunk leánya Mária, Zsigmond és Mátyás király, valamint a későbbi királyaink közül többen I. Lipót, III. Károly, majd Mária Terézia, sőt II. József is elzarándokolt ide. I. Lipót császár 1687-ben, amikor a pozsonyi országgyűlés alkalmából Máriavölgybe látogatott, és a nagyrészt felszabadított országot a Magyarok Nagyasszonyának ajánlotta fel. Lippay György esztergomi primásról jegyezték fel, hogy 1642-től 1666-ig minden évben gyalog zarándokolt el Pozsonyból a máriavölgyi kegyhelyre. Pozsony város levéltári adatai is többször említik a népes búcsújá-

rást, megemlíti pl., hogy 1649-ben Máriavölgyben hatalmas processzió indult. Máriavölgy a pálos rend eltörlése után is az ország egyik legelőkelőbb és leglátogatottabb kegyhelye maradt. A csodatevő kegyeszobor és szent kútja ma is jelentős zarándoktömegeket vonzanak. A kegyhely területén még két kerek kápolna található, a hegyoldalban pedig impozáns, hatalmas méretű keresztút gyönyörködteti a zarándokokat. 1786-ban, amikor II. József császár eltörölte a rendet, a monostor állami birtokká lett. Utóbb Schwarzenberg Sándor herceg vásárolta meg, aki a rendházat kastéllá alakította át, amelyben fegyvereit, képeit, könyveit halmozta össze és állította ki. A Schwarzenbergektől Schaafgotsche Frigyes gróf vette meg a kastélyt, majd Wolkenstein Oszwald gróf, végül a tulajdonjog Stockau Györgynére, illetve Stockau Matild grófnéra szállt. Meg kell említenünk azt is, hogy sok előkelő család temetkezett ide: a Pozsonyi és Szentgyörgyvölgyi grófok, a Báthory, az Aponyi, a Pálffy, a Sigray, a Lippay és az Esterházy családok tagjai. A máig tisztelt kegyeszobor – a művészettörténeti szakkutatások szerint minden bizonnyal – 1240–1260 között készülhetett. Annak ellenére, hogy az említett hagyomány régebbinek tudja. *Kummer László* pálos szerzetesnek 1737-ben, Pozsonyban megjelent *Marianischer von über fünf hundert Jahren wunderbahr-erfundener, und entsprungener Gnaden-Brunn. Das ist: Beschreibung der erfundenen wunderbaren Marianischer Statuen, Ursprung, und Wirkungen der allerseeligsten Mutter Gottes in Maria Thal* címmel (latinul *Puteus aquarum viventium Nagyszombat 1742-ben*) megjelent kötetében a kegykép eredetét így írja le: „Szent Gellért, első Chanádi Püspök és Mártinak, remete társai közül egyik magánosságban élvén azon a' tájon, az Isten Annának tiszteletére hársfából faragott egy képet még szent István' idejében 1030-dik esztendőben. Ezen kép előtt ájtatoskodott ő sokáig, hanem midőn Péter, 's Aba Sámuel' királykodása idejében üldözték a' keresztényeket a' pogánykodók, akkor elrejté azt a' képet a' Remete, és tsak 300 esztendő múlva fedeztetett fel 1-ső Lajos alatt, a' mint fellyebb említenk. Feljegyzésre méltó, hogy halhatatlan emlékü 1-ső Leopold Római Császár és Apostoli Király 1687-ben, a' Po'soni Országgyűlés alkalmával József Fiának megkoronázatása után, Mária Tálba kimenvén, ott példás ájtatossággal a' Török' igától akkor megszabadított Országot a' Magyarok" nagy Asszonyának pártfogásába ajánlotta; nem sokára pedig Herzeg Eszterházy Pál, Nádor Ispány, Báro Maholányi János', királyi Jelenlét' Helytartójával együtt, azon a' helyen, hol a' szent kút vagon, egy tsinok kápolnát felállítottak, mely mostaniglan is fenáll, és számtalan betegek, bennák, vakok, gyengédektől többnyire sikeresen meglátogatattik. Ezek között vagon Magyar Ország hajdani Primása, Esztergomi Érsek, Hertzeg Eszterházy Imre, a' ki torok gyulladásban szózat nélkül és halás veszedelmében lévén ennek a' szent kútnak vize' 's a' bódogságos szent Szűz eszedése által tudálatosan meggyógyult." A magyar nyelvű idézet *Jordánszky Elek: Magyar Országban, 's az ahöz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása* (Pozsony, 1836.) című könyvéből való, érdekességként meg kell azonban említenünk, hogy Kummer könyve a német és latin nyelvű kiadás után Nagyszombatban, 1743-ban tótul (szlovákul) is megjelent.

A kegyeszobor Űlő Boldogasszony; ölében a bal térdén űlő áldást osztó gyermeke Jézus, Mária jobbán országalma. A gyermek bal kezében könyvet tart. Történelmünkben a kegyeszobor – minden bizonnyal a királyi alapítás tudatában –, mint *Patrona Regni Hungariae* szerepelt, és a Napbaöltözött Asszony jelvényeivel díszített, ezáltal az ország királynéja a barokk korban szinte kozmikus méreteket öltött. 1736. május 4-e jelentős dátum a Máriavölgy és a kegyeszobor történetében, ugyanis lebontják a régi főoltárt, melyet egykor Pozsony városa és Lippay Gáspár fából készítettett és 1694-ben gróf Széchenyi Pál veszprémi püspök, pálos szerzetes szentelt fel. Ugyanezen év szeptember 6-án elkészült a régi helyén Eszterházy Imre pálos szerzetes terve alapján az új főoltár, melyen középen a pálos rend címere áll. A kegyeszobor aransugarú ezüstsillagba foglalva emelkedik ki a szent kútból, ahol egykor megtalálták, a kút kávján kronosztikon jelzi az oltárépítés évét, 1736-ot. Két angyal térdel a szent oldalán, és a kegyeszobrot nézi áhitattal. Az a körülmény – írják jeles néprajzkutatóink *Bálint Sándor és Barna Gábor* a *Búcsújáró magyarok* című kötetükben (Szent István Társulat Budapest, 1994.), hogy magát a kegyeszobrot csillagba foglalták – tekintettel az országos méretű pestis járványokra – itt és ekkor többet jelent, mint Mária nevének értelmezése: *Stella Maris-Tenger Csillaga*. A közfelfogás szerint ugyanis a pusztító döghalált az égitestek kedvezőtlen konstellációja okozta, amelyet kivédeni egyedül csak Mária, mint Reménycsillag volt képes. Amikor az országot, a magyar nemzetet veszély fenyegette, a XVIII. századi hagyó-

mány szerint a kegyszobor verejtékezni látszott. A kegyszobrot is elérte a barokk kor ájtatos hangulata: koronával ékesítették, befestették, felöltöztették. A koronát maga I. Lipót és felesége Eleonóra küldte. A kegyszobor a XVII. századi ábrázolásain is már dominál az öltözetén lévő Jézus és Mária-monogram, alatta a holdsarlóval. Három lángnyelven a Salve Regina népszerű Mária-antifóna befejező fohásza olvashatók: *O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria* – Ó irtalmas, ó kegyes, ó édes Szűz Mária.

A magyar pálos kolostorok műemlékeinek, gazdasági alapjainak és belső világának okleveles dokumentációja, *Documenta Artis Paulinorum* három hatalmas kötetben jelent meg, a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának gondozásában (Budapest, 1975). Szerzője dr. Gyéressy Béla Ágoston OSPPE 40 évig végzett kutatómunkája alapján összegyűjtötte az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok monostorainak okleveleit. Máriavölgy jelentőségét az is igazolja, hogy a kötetben legnagyobb teret a szerkesztő ezen monostor okleveleinek szentelte. A középkori oklevelek, amelyeket a rend a török hódoltság és a reformáció korszakából át tudott menteni – mint utaltunk rá – a máriavölgyi levéltárban voltak, a rend feloszlása után 1786-ban a Királyi Kamara Levéltárába, majd a Magyar Országos Levéltárba kerültek, és ezek alkotják az Acta Paulinorum állományát, melynek teljes anyagát az Országos Levéltár napjainkban 125 iratcsomóban őrzi. A gyűjteményben középkori oklevél nem található, a XVII–XVIII. századi pálosok, rendjük középkori történetét csak a most ismertetett forrásból ismerték. A gazdag dokumentumgyűjteményből pusztán néhányat emelünk ki, először az 1725-ös évből (453 jegyzék szám alatt). Meghalt a rend bíboros protektora és konfrátere, Keresztély Ágoston szász herceg (1666–1725), aki a máriavölgyi szobor egy részecskéjét értékes Szent Kereszt-ereklyetartóban őrizte, amit XI. Kelemen pápától kapott ajándékba nyakláncként, benne a Szent Kereszt darabkájával. A szász herceg annyira megszerette a magyar szerzeteseket, hogy úgy nyilatkozott, ha csak egy darab kenyere lenne, azt is megfelelné a pálosokkal. Teljes főpapi ornátusát, számtalan művészi kidolgozású arany és ezüst tárgyait a rendre hagyta és gyakran mondogatta az atyáknak: „Magam is csodálkozom, hogy idegen ember létezem ennyire vonzódom rendjükhöz és Magyarország csodatevő Mária-szobrát nem magyar, hanem én, a szászgermán ékesítem Isten rendeléséből.”

Az 1745-ös évből pedig Eszterházy Imre hercegprímás életművét bemutató 479 jegyzék-számú dokumentumból idézünk. „1745: Eszterházy Imre hercegprímás közeli halálát érezve, háromszor is meglátogatta a máriavölgyi kegyhelyet. Életpályája: Beckó várában (Trencsén m.) született 1663-ban, atyja szintén Imre, anyja Bucsányi Zsuzsanna. Fr. Imre 1681. júl. 22-én tett fogadalmat Wondorban a pálos rendben, 18 éves korában. Filozófiát Bécsújhelyen, teológiát Rómában tanult, mindkettőnek professzora lett. 1700-ban generális perjel. 1706-ban váci, 1708-ban zágrábi, 1723-ban veszprémi püspök, itt felépíttette alapjaiból a Szent Imre bazilikát, kettős tornyát rézzel fedette és harangokkal látta el. 1725-ben az ország kancellárja, majd esztergomi érsek lett. Mária Teréziát ő koronázta 1740. jún. 25-én. Pozsonyban helyreállíttatta érseki palotáját és egy másikat is épített a városon kívüli kertjében. Az Orsolya-apácák zárdáját bővítette, a Szent Erzsébet nővéreknek templomot és rendházat emelt 140 000 Ft költséggel. Szent Márton bazilikájában a főoltárt Donner Szent Márton lovas-szobrával ékesítette, 100 000 Ft-on a Boldogasszonynak állított oltárt, 8000-ért egyházi folszerelést rendelt. Alamizsnás Szent János kápolnájában 40 000 Ft-jába került a Georg Raphael Donnertől való síremlék: az ezüst szarkofágot két márvány angyal tartja, balról a primás térdel, szintén márványból faragva, jobbról az ereklye története, a dátum: 1732. okt. 28. és az érsek neve. Azt az aranykelyhet, melyet Mária Terézia megkoronázásakor kapott, az esztergomi káptalannak adta. Nagyszombatban a Szent Miklós-bazilika mellé a Boldogasszony kápolnáját építtette. 70 templomot emelt. Nemcsak Wondorf, Máriavölgy, Sasvár, Nagyszombat... pálos kolostorainak volt nagy jötevője, de a trinitáriusok, a piaristák, a kapucinusok stb. rendjeit is bőkezűen támogatta, még külföldön is, mint Wolfstallban (Ausztria) egy neki kedves Mária-kép miatt a templomot helyreállíttatta, oltárokkal és mindenféle egyházi dolgokkal folszerelte. Számadásaiból kiderült, hogy szent célokra és szegényekre több mint két millió Ft-ot költött. – Máriavölgynek adott kelyhe 2000 Ft-jába került. Pozsonyban pompás templomot épített a keresztieseknek. A pozsonyi Szent Márton-bazilika Alamizsnás Szent János kápolnájában temették el. Sírfeliratát maga szerkesztette: *Sub hoc admirandae commiserationis prodigio, Divo Joanne Alexandrino – ego in te, Deus meus, misericordia mea, assistente mihi dulci Misericordiae Matre – dormiam et requiescam. Frater Emericus.*” (A csodálatos irgalmú Alexandriai Szent János ereklyéje alatt

nyugszom és pihenek benned könyörülő jószágos Istenem az Irgalmasság Édesanya pártfogásával. Imre testvér.)

1671. június 13-án gr. Csáky László fogadalma a máriavölgyi Szent Szűznek (426. jegyzékszám alatt) citálását azért is tartjuk fontosnak, mert kizárólag magyar nyelvű: „En groff Chiáky László de Keresztszegh, szentgothárdi apáthur... adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, hogy magham Maria-Talban tettem illy foghadást, mint következik:

Fogadom eleötted boldoghsághos Szeplőtelen Szüz Mária, hozzád foliamodóknak orvossa, nagy hittel és átok alat, hogy migh Isten ez niomorult világhon enghedi életemet, esztendeörül, esztendeöre nevednek dicséretire 100 forintot adok... Ezen fogadást penigh azért foghadtam Boldoghsághos Szüz Mária, hogy protectiod alá vévén enghemet gyámoltalansághomban, légy irgalmas eörző csillaghom, hogy érdemtelen fiad Neked szolgállyak, halálom után az eöreöken való eöreömben részesülhessek... Gróff Chiáky László... Talban Szüz Mária oltária eleött die 13 Junii anno 1671...”

Végezetül a magyar művelődéstörténet szempontjából jelentős 429-es jegyzékszám alatt a következők találhatók: „1674 jan. 23: Lipót császár és király Róma 1671. évi engedélye alapján hozzájárul, hogy a pálosok generális perjele megfelelő tanulmányok és vizsgák letétele után a rend ragjainak magiszteri vagy doktori fokozatot adhasson.”

Máriavölgyi gondolatainkat egy a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában található XVIII. századi rézmetszeten olvasható *Ájtatos Imádság a' Thalli Boldogsagos Szüz MARIA' Képe előtt mondandó* imalap kezdő gondolatával zárjuk: „Üdvöz-légy óh hatalmas Mennyeek, és földnek Kiralyne Aszszonya Mária! ki e' jelen való Thalli Szent Képnek ábrázattyában itten tiszteltetel, és segítségül hivatvatol.”

Dr. Udvarhelyi Olivér

Noszlopy Gáspárról, egy szoboravató után

Noszlopy Gáspár, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc nemzetőr tisztje, népfelkelés szervezője, kormánybiztosa és gerillavezére sok szállal kötődik Kecskeméthez és tágabb környékéhez, személyekhez, eseményekhez, valamint más, életének fontos szakaszában Kecskeméten is élt jeles történelmi, irodalmi személyiségekhez. Ha Noszlopy életének színtereit vizsgáljuk, feltűnő az is, hogy milyen sok szál kapcsolja Balatonfüredhez, a Kecskemétet is megjárt, itt jogakadémista, szárnyait próbálgató Jókai Mór kedves Balaton-parti településéhez. Noszlopy és szabadcsapatai emlékét Füreden, a Tagore-sétányon emléktábla hirdeti, de utca, kilátó, forrás, völgy és annak hasadékbarrangja is viseli nevét a híres üdülővárosban és környékén.

Noszlopy Gáspár 1849. augusztus 20-a körül, mint szabadcsapatvezér több mint ezer főnyi felkelőjét ahhoz a Klapka Györgyhöz vitte-menekítette Komárom várába – maga tovább harcolva és rejtőzködve –, aki Kecskeméten is tanult, később a szabadságharc dicső tábornoka lett.

Ki volt ez az életének más vonatkozásaival is, Kecskeméthez is nagyon kapcsolódó ember: Noszlopy Gáspár?

Kossuth Lajos turini számkivetésében „a XIX. század legbátrabb emberé”-nek nevezte őt, de neveztek a „Magyar Gracchus”-nak is. Rettegett és üldözött gerillavezér volt, vérdíjat tűztek ki fejéért, hiszen a forradalom és szabadságharc idején bizonyította nem mindennapi képességeit: bátorságát, szervezőkészségét, szívósságát, szabadságszeretetét, hazaszeretetét. Egyik legjobb életrajzírója – Borsi Darázs József – így jellemzi: „Szerencsésen egyesült benne Kossuth szónoki tehetsége, Gábor Áron találékonysága és Bem taktikai, rögtönző készsége.” A világo-si fegyverletétel után bujdosik, menekül, de hamarosan újra szervezi csapatait, Veszprémben és a Balaton mellett szerte szól a nóta:

*Hull a zápor, Bakonyerdőn végig süvít a szél,
Bujdosókhoz, magyarokhoz imígyen beszél:
Tartsatok csak erre felé,*